

VÉGH VERONIKA

HIVATÁS ÉS FELADAT – BULÁNYI GYÖRGY NŐKÉPE

Egy szövegelemző munkához először is olvasni kell: kitartóan és figyelemmel. A kezdeti ötletből kiindulva meglátni a szövegben, szövegeken belüli összefüggéseket, a tágabb kontextust, egymás mellé helyezni a darabokat, amelyek egészzé vagy legalábbis továbbgondolásra alkalmas, értelmezhető mozaikká állnak össze.

A kutatómunkához eddig legalábbis így álltam. Tény, hogy sosem kellett olyan szerzővel foglalkoznom, akihez személyes szálak és emlékek fűznek, mint Gyurka bácsihoz. A szövegelemzés így már egészen más dimenzióba került – mivel azonban úgy gondolom, az életmű feltétlenül alkalmas a további vizsgálatra, igyekeztem a személyes emlékeket háttérbe szorítani és a publikált, írott szövegekre koncentráltam. Előadásom főbb csomópontjai az anyakapcsolat, a cölibátus, a nők feladata és a férfi-nő viszony a Bulányi-életmű tükrében.

Bulányi György 1919-ben született, a húszas-harmincas évek Horthy-rendszerében cseperedett fiatal felnőtté. De mit is jelentett nőnek lenni ebben az időben? A magyar nők Bulányi születési évének tavaszán kaptak választójogot, több évtizede zajló viták után. A Tanácsköztársaság bukását követően, '19 őszén megszorításokat vezettek be, például azt a csak nőkre vonatkozó kitétel, hogy írni-olvasni kellett tudniuk – majd a húszas években tovább szigorodott a női cenzus

A húszas években a nőkérdés egyik fontos problémája volt, hogy dolgozzon-e a nő – legyen-e, lehet-e nyilvános, házon kívüli munkahelye. A házon kívüli és házon belüli munkavégzés persze csak bizonyos társadalmi és jövedelmi szinteken élők számára volt szabad választás kérdése, hiszen a kispolgári asszonynak a háztartást biztosan el kellett látnia, s ha emellett még fizetett munkát is kellett végeznie, azt csak a két műszak összehangolásával tudta megtenni.

A konzervatív politikai és kultúrpolitikai fordulat hatására a választójog szűkítése mellett a nők továbbtanulási joga is erősen korlátozódott. 1919-ben a budapesti egyetem orvosi kara a nők felvételének korlátozását rendelte el és évekig nem vagy csak nagyon kis számban vettek fel nőt az orvosi egyetemre. Ugyanakkor egyre több felsőfokú végzettséggel rendelkező nő jelent meg a munkaerőpiacon, mégpedig azokban a szakmákban, amelyek még nyitva álltak a nők előtt. A pedagóguspályán például – elsősorban az elemi iskolai tanító és a polgári iskolai tanár munkakörökben – mind több és több nőt alkalmaztak. A diplomás nők nagy számban való foglalkoztatottsága nem járt együtt a gazdasági téren való emancipációval, s a korszakban folyamatosan vesztett értékéből azoknak az értelmiségi, közalkalmazotti foglalkozásoknak a társadalmi megítélése és anyagi megbecsültsége, ahova nők immár nagyobb arányban áramlottak be.

A két világháború közti korszak másik jellegzetessége, hogy megnőtt a nők szerepe és aktivitása az otthon falain kívül. A háború alatt több szót kívántak gyermekeik és férjük védelmében, jelentősebbé vált közéleti aktivitásuk, s a férfi munkaerő hiánya miatt nagyobb részben vállaltak munkát is. A feminista mozgalom mellett létezett a konzervatív nőmozgalom is, amely jogegyenlőséget kívánt, s nem volt antifeminista, de a feminizmust mégis egyfajta nemkívánatos férfiasodásnak tekintette.

Ezekben a társadalmi keretekben élt tehát a növekvő Bulányi család. A nemrégiben közreadott *Önéletírásból*¹ és a Szakolczay Lajos-féle interjúkötetből² sokat megtudhatunk arról, milyenek voltak az otthoni mindennapok a húszas-harmincas években. A Bulányi család feje, ura és parancsolója a családapa volt. Az apához számos jó élmény és emlék fűződött: focizások, kirándulások, karácsonyi társasjátékok. Az is egyértelmű volt azonban, hogy ennek az apának, szigorú házi szabályainak senki, sem a hét gyermek, sem az anya nem mondhatott ellent. Az *Önéletírásból* való a következő megrendítő rész az apai büntetésről és az apa-anya kapcsolatról: „Anyám nekem nem is volt? Ő nem szólhatott bele? Nem. Amikor a durrok történtek, az volt a legjobb, ha kimentek nővéremmel a szobából, mert ha apám látta anyám arcát, nővérem ijedelmét, még többet kaptam. Azt gondolta, hogy fiút így kell nevelni. (...) Nálam nem lett baj belőle, az öcséimnél már igen.”³

Bulányi az *Önéletírás*ban Stück Gizelláról, az édesanyjáról mindig a legnagyobb odaadás és megértő szeretet hangján szól. Anyám, anyukám, édesanyám. Az anya volt az, aki gyermekeit maga köré gyűjtő kotlósként összetartotta a családot, nevelte a két, majd az apa megtérése után sorban érkező további öt gyermeket. Az anya büszke és boldog volt, amikor legidősebb fia iskolai sikereket ért el és amikor úgy döntött, pap lesz. Az *Önéletírás*ban gyakran előkerül az alakja: a novíciuskori világtól-eltávolodás és a börtönévek kivételével, amikor 4 évig egyáltalán nem találkozhattak, állandó, megnyugtató jelenlét volt Bulányi életében. Az édesanya ezekben az epizódokban szinte mindig dolgozik, mindig van elfoglaltsága – közben beszélgetnek, gyerekkori eseményeket elevenítenek fel. Legnagyobb fia a ritka alkalmak egyikén moziba is viszi, valamint feltűnik neki, hogy szülei közt a munkamegosztás nem kiegyenlített. Hogy a szoros kapcsolat bőven a felnőttkorban is megmaradt és hogy az anya bizonyos mértékig tisztában volt a fiában zajló érzelmi folyamatokkal, az egy 1961-es beszélgetésből derül ki:

„Édesanyám is észrevette egyik pörkölődésemet. Beszélgetünk, ő varr, stoppol, és közben anélkül, hogy rám nézne, mondja: – Mert tudod, ha egy pap megnősül, akkor jobb, hogyha meghal.”⁴

És itt érkezünk el a cölibátus kérdéséhez. Ahogy Király Ignác is említi *Gyurka bácsi, az ember*⁵ című írásában, a nőtlenségi fogadalom, az azzal kapcsolatos nehézségek, fájdalmak, az abból merített erő végigkíséri Bulányi György egész életét.

Saját bevallása szerint szerelmes típus volt: már kislánykorától lenhajú kislányok és szépmosolyú nagylányok vonzásában írta verseit. Gyakran említett anekdotájában érettségi előtt, összeszedve minden bátorságát kezét csókolt az aktuális legszebbnek.

Lelkivezetője tette fel neki a kérdést:

„– Minek ez a rengeteg nőismerős, ha egyszer pap akarsz lenni? Nem tudtam válaszolni rá. Nagyon korán kezdődött. (...) Nem lehetett ezt megállítani. Mondtam is otthon, kicsit szomorún is, hogy nem lesz pap belőlem. Mire apám: – A palacsintaevés nem erőszak.”⁶

Piarista diákként, majd egyetemi hallgatóként a kirándulások és a Múzeum-körúti lányok ellen egyetlen védekezési lehetőség volt: a mindig lesütött szem. Bulányi 1936 júniusában érettségizett, ekkor beadta kérvényét a piarista rendbe, amelyet meg is kapott. Az érettségi utáni eseményekről a *Páter Bulányi*ban is olvashatunk: „hazajövén elmentem a borbélyhoz, és nullás géppel lenyírtam a hajamat. Nagy, hullámos hajam volt, melyet kedveltek a kislányok”⁷. Bulányi az interjúban kitér arra, hogy az öncsonkítás egyfajta szimbolikus cselekedet volt, amelyet papi korában is megismételt,

1 Bulányi György *Önéletírása*, BOKKE, Budapest, 2018.

2 Szakolczay Lajos: *Páter Bulányi*, Új Idő Lap- és Könyvkiadó, Debrecen, 1989.

3 33.

4 321.

5 In: Bulányi György *Füves könyve*, szerk. Faragó Ferenc és Schanda Beáta, BOKKE, Budapest, 2015, 172.

6 *Önéletírás*, 16.

7 *Páter Bulányi*, 21.

amikor úgy érezte, nem tud helytállni vállalásában. Sámson elvesztette az erejét, amikor levágták a haját – ezzel szemben Bulányi számára a büntetés egyben rituális cselekedet is volt, kis újjászületés, amelyből erőt meríthetett. Így nyilatkozott: „Lemondani a szerelemről, lemondani asszonyról, családról, gyermekről – a legnagyobb áldozat. Csak az tudja megélni azt, aki becsületesen gondolja.” Az édesanyjától kapott megjegyzés után pedig ezt írja: „Ezért nem lett a pörkölődésekből nősülés? Nem ezért. Hanem azért, amiért nem disszidáltam ’57-ben, hiába kértek rá szüleim. Nekem tartanom kellett egy zászlót. Mért kellett? Ez volt a sorsom. Belerokkantam volna, ha nem viszem. Inkább kínlódtam, és ha kellett..., mentem gyónni.”⁸ Az Önéletírás egy másik szöveghelyén így fogalmaz: „Férfinak és nőnek teremtette... Tessék ezt szublimálni! Lehetséges ez? Papokat azzal nevelnek, hogy azt mondják nekik, ez bizony lehetséges, és a siker rajtunk fordul. Mivel lehet szublimálni? Egy másik szerelemmel. Az Isten irántival.”⁹

A társadalmi miliót, az anya szerepét, a személyes élményeket, tehát a háttérrel érintettük: térjünk át arra, mi kristályosodott ki Bulányiban mindezek – és persze az újszövetségi tanítások – hatására a nőikkel kapcsolatban.

Közismert, hogy Bulányi György számára a nagycsalád értéknek számított. Írásaiban számos helyen kedvvel, szeretettel és egyfajta büszkeséggel mesél a Bokor közösségbeli sokgyerekes családokról, amelyekben talán tükröződni látta gyermekkorának idealizált képét. Az is kiderül, hogy az ideálisnak tartott nagycsalád egy fizetésből él, egyrészt mert tisztában van azzal, hogy a kettőről a háromra lépés nem fér meg a jézusi adás és szolgálat eszményével, másrészt mert az anyára otthon van szüksége. A nő tehát nem dolgozik az otthon falain kívül – a családban és a közösségekben dolgozik.

A férfi-nő szeretetközösség ebben a házasságban egyenrangú. *Erény-e az engedelmesség?* című művében a Pál apostoli férfi-nő ábrázolásra is részletesen kitér, és jelen téma számára is fontos megállapításokat tesz. Először is felhívja a figyelmet, hogy Pálnál a nő csak áttételesen hordozza magán az istenképiséget, a női nem egészének és minden egyes tagjának *feje*, azaz *felettese* a férfinem egy-egy tagja. Bulányi oldalakon keresztül tartó részletes és meggyőző levezetésében izgalmas kérdés bontakozik ki: Pál tulajdonképpen a patriarchális világrendnek való megfelelés miatt festhette az említett férfi-nő képet, de semmiképpen sem Jézus hatására és Jézust követve. Bulányi így ír: „Félő, hogy Isten rendelését, a férfi és a nő természetébe beleírt akaratát látjuk abban, ami kizárólag a – Jézus által említett – keményszívűség következménye.”¹⁰ (Ez a bizonyos keményszívűség Máténál és Márknál is előfordul: amikor Jézusnak felteszik a kérdést, hogy szabad-e elbocsátani a férfinak feleségét, s jelzik, hogy Mózes bezzeg megengedő volt a válással kapcsolatban, Jézus azt válaszolja, hogy csupán a keményszívűségük hatására hozta Mózes ezt a kibúvót.)

Bulányi az írásban kifejti, hogy az uralkodás idegen az Isten világtól, mint ahogy a másik tudatos alárendelése, kényszerítése és a megfélemlítés is. Az engedelmességre kényszerítésnek nincs helye egy Szentháromság mintájú közösségben és így a keresztény házasságban sem – mondja Bulányi, s ezzel a házasságon belül a férfit és a nőt egyenrangú felekként ismeri el.

De meddig terjed ez az egyenrangúság? *A Fennmarad-e a társadalom, ha a nők is dolgoznak?* című 2000-ben írt vitaindító esszéjében kétélű felismeréseket tesz. Egyrészt rávilágít, hogy a nők biológia szükségyszerűség következtében – szülés és szoptatás, szülési szabadság – óhatatlanul is kevesebb szakmai lehetőséghez jutnak, mint hasonló végzettségű férfitársaik. A problémát nem csupán felismeri, de orvosolni is kívánja – de nem gyermekbarát munkaidővel, részmunkával, távmunkával, a szülők otthoni teherviselésének átszervezésével. A megoldási javaslat, a kizárólag nőknek szóló „Életegyetem”. A szöveg női életpályamodellje szerint – és itt a nő a „leendő anya” szinonimája – a

8 Önéletírás, 321.

9 21.

10 <http://mek.oszk.hu/11600/11624/>

nők nem mennek „férfi” egyetemekre (ami alatt a hagyományos felsőoktatást érti), helyette az ún. Életegyetemen szereznek olyan készségeket és tudást, amelyek segítségével családayai, háztartásvezetői, majd a gyerekek kirepültével tágabb közösségeket összefogó szociális, társadalmi nevelői szerepre vállalkozhatnak. Egy idézet a szövegből: „Mit tanítanak ott? Mindazt, aminek elsajátítása képessé teszi a nőket arra, hogy jól oldják meg alapvető feladatukat: kézben tudják tartani a családot, jó feleség és jó édesanya legyenek. Humán dogákat tanulnának az egyetemen: háztartástant, egészség ügyet, irodalmat, zenét, képzőművészetet, társadalomtudományt, filozófiát és nem-felekezeti teológiát. Nem informatikát, nem gépészetet, nem orvostudományt, nem jogtudományt, nem klasszika-filológiát, nem felekezeti teológiát.”¹¹

Az esszé egyrészt nagy érzékenységgel mutat rá, hogy az otthon, kisgyermekkel élő nők kezét nem szabad elengedni – az állandó tanulás, a jól felismert, élethelyzethez köthető ismeretanyag-átadás becsülendő és pozitív kezdeményezés. De nem tudunk átsiklani a tátongó hiányokon: az írásban egyáltalán nem esik szó azokról az anyákról, akik az anyaság mellett komoly elhivatottságot vagy érdeklődést éreznek egy nem-nőiként felmutatott karrier iránt. Akik informatikát, gépészetet, orvostudományt, jogtudományt, felekezeti teológiát vagy klasszika filológiát akarnak tanulni. Bulányi ezzel az esszével egyértelműen esszencialista felfogást közvetít: eszerint a nők és a férfiak lényegükben változatlanok, a nők viselkedését az anyai ösztön, míg a férfiakét a vadászösztön dominálja. Az elmélet képviselői a nők feladatának az otthonteremtést, a gyermekszülést és -gondozást, míg a férfiak feladatának a közélet alakítását, a politikát, valamint tudományos vagy művészeti alkotások létrehozását tartják.

Ehhez az íráshoz kapcsolódik egy némiképp zavarba ejtő másik, kései szöveg egy mondata. A *Ki a legszebb nő a Bokorban* című esszéről van szó, amely játékos, önirnikus gondolatkísérlet a címben megfogalmazott kérdésről. A szépségversenyéről így ír: „Ha tartunk, ha nem, én folyamatosan csinálom. Miért? Mert muszáj. Miért muszáj? Mert Isten kifürkészhetetlen akaratából a maga képére és hasonlatosságára teremtett embernek, s nem a szebbik, hanem az okosabb fajtájának lettem megteremtve. S ennek a fajtának természetébe Isten belerakta, hogy állandóan szépségkirálynő-választást tart, ha akarjuk, ha nem.”¹² A férfiak tehát az „okosabb fajta”, a nők pedig a „szebbik fajta” lenne? A szöveg természetesen ironikus és könnyed – az olvasó azonban mégis elgondolkodik: lehetséges, hogy kétféle ember van (a magyartanáron és a nem-magyartanáron kívül természetesen), azok, akik számára ez a mondat problémát jelent, és azok, aki számára nem? Kétségtelenül úgy tűnik, hogy Bulányi számára ez a mondat nem okozott belső vívódást.

Térjünk most vissza a *Fennmarad-e a társadalom...* című esszé zárásához, mert az tartalmaz egy fontos gondolatot, amely más írásaiban is fel-feltűnik. Bulányi arról ír, hogy nagy bajok származnak abból, ha csak férfiak alakítják az emberiség életét. Egy példát hoz: úgy véli, hogy ha nőket szavaztatnának meg arról, hogy indítsanak-e háborút és elvigyék-e családtagjaikat, valószínűleg nem lennének háborúk. A közösségi életben a nők, elviekben legalábbis, teljes egyenjogúságot tapasztalhattak Bulányi köreibben. Tartottak lelkigyakorlatot, vezettek közösséget, vállalhattak szolgálatot. Később felmerült az ötlet, hogy képviseletet, azaz a KV-t választanak a közösségvezetők tanácsaként, erre így emlékszik vissza: „Minden, egyházban szokásos diszkriminációt elutasítva két fiatal választunk, és az egyiknek nőnek kell lennie. Két öreget, s az egyiknek nőnek kell lennie, s két papot, de amíg – csak átmenetileg – egyházunkban nőket nem szentelnek papokká, legyen mind a kettő férfi.”¹³ (Az összeadást elvégezve persze megállapíthatjuk, hogy tulajdonképpen négy férfi és két nő került a választmányba.)

11 mek.oszk.hu/15400/15410/pdf/15410_1.pdf

12 Bulányi György: *Ki a legszebb nő a Bokorban?*, Koinónia, XV/6-7., 1441.

13 *Önéletírás*, 442-3.

Hogy mi történne, ha több nő lenne sorsokat megfordító pozícióban, az a *Hová és kihez menjen az Isten lánya* című novellájában¹⁴ is megfogalmazódik. A történetben Isten elhatározza, hogy nem elégedett egyszülött fia teljesítményével és inkább a lányát küldené az emberekhez. Az Isten egyébként, fontos kitétel, ebben a történetben Anya és nem Atya (ez máskor is előfordul Bulányinál). Az Istenlány szabódik, a lányok szülnek, szoptatnak, nincs módjuk megváltani a világot. Éppen ez az, válaszolja az Isten: a férfiak mindig találnak módot a honfoglalásra, a vallásalapításra – ebből pedig rendre az lesz, hogy van, aki király, van aki pedig nem-király, amiből óhatatlanul hatalmaskodást és háborút eredményez. A novellában az Istenlány végül elvállalja a feladatot – hátha a lányok értelmesebbek és megértik, hogy nem az a kedves Istennek, aki nagyobb tud ütni. A szerzőt ismerő olvasó talán észreveszi, hogy Bulányi észrevétlenül egy számára fontos verset, Illyés Gyula *Ditirambus a nőkhöz* című művét is beleszötte a mesébe: a megveregetett lisztes szitaszél és a megfordított vánkos mint az otthon, a gondoskodás szimbolikus képei szerepelnek a versben és a novellában is. Bulányi más szöveghelyeken, például az 1970-es *Karácsony és remény* című elmélkedésben is utal a versre, sőt, rövid értelmezését adja. „Illyés Gyula himnuszt, ditirambot írt a nőkhöz. A nők képviselik versében a kövek és fémek által jelzett erő-élvvel szemben álló erőt nem alkalmazókat. A nők valósítják meg az Illyés-vers idézte messiási ígéretet: »Mert aki meg akarja tartani az életet, elveszíti azt; aki pedig kész elveszíteni is, megtartja«¹⁵ – írja.

Milyen nőkép rajzolódik ki a sorra vett szövegekből? Nézzük a nőiség pontokba szedett jellemzőit:

A nő – az anya, maga a szeretet és a gondoskodás, az összetartó erő.

A nő – tanítvány és közösségvezető.

A nő – egyenlő a házasságban a férfival, egyikük sem alárendeltje a másiknak.

A nő – anya akarjon lenni és lehetőleg maradjon otthon a gyermekekkel.

A nő – ne menjen (férfi)egyetemre, és ne gondolkozzon férfias szakmákban.

A nő – fogadja el szívesen, hogy „humán dolgokat” várnak el tőle.

A nő – az, akit Isten másodjára leküldene a földre.

A nő – ha döntéshozó lenne, talán nem lennének háborúk.

A lista persze nem teljes, s az egyes vonalak ezen a nő-képen nem egyformán fontosak, némelyik erősebb, némelyik halványabb – de az idézett szövegeket olvasva nem tagadhatjuk, hogy mindegyik ott szerepel Bulányi György nő-portréján.

Az ő mondataival szeretném zárni az előadást. Azt hiszem, értékelné az iróniát. „De félre minden nőimádattal. A férfiakat is saját képére és hasonlatosságára teremtette Isten. Ha egy kicsit selejtesebbre sikerültünk is.”¹⁶

¹⁴ mek.oszk.hu/15400/15410/pdf/15410_3.pdf

¹⁵ Bulányi György: *Jászolba fektették*, Irotron Kiadó, 1993, 60.

¹⁶ Bulányi György: *Drága testvéreim!*, Koinónia, XVI/3., 2009, március, 1537.